

آموزش خلاق کودک محور

سیری در اندیشه‌های پیازه

ترجمه: علی پیرنیا

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

آگاهی ما از دنیای کودک، به هنگامی که او هنوز به مدرسه نرفته است، در نحوه تربیت و آشنایی با چگونگی آموزش و پرورش او کمک مؤثری می‌کند. برای ورود به این دنیای پر از اسرار بهتر است که در کارها و تحقیقات ژان پیاژه، روانشناس مشهور سوئیس، تعمق کنیم. او بیش از چهل سال از عمر خود را صرف مطالعه و تجربه و تحقیق کرده و بالاخره در چگونگی تفکر و رشد ذهنی کودکان اطلاعاتی به دست آورده است. مسلم این است که در کار درک و شناسایی و یادگیری آثار او اشکالاتی وجود دارد که باید به طریقی برطرف شود.

اولین مشکلی که به آن برمی‌خوریم این است که کتاب‌های او را نمی‌توان به آسانی فهمید. ناتان ایساکز Nathan Isaacs که در سوئیس متولد شده و به زبان فرانسوی تکلم می‌کند (و مدرسه مالتینگ هوس را با زنش سوزان ایساکز اداره می‌کند) آثار پیاژه را، حتی به زبان فرانسوی، مبهم و مشکل تشخیص داده است، تا چه رسد به ترجمه کارهای او به زبان انگلیسی یا زبانهای دیگر. تقریباً گزارش تمام تحقیقاتی که در مورد او در انگلستان انجام گرفته، به این طریق بیان شده است: «بنابراین به نظر می‌رسد که منظور پیاژه از...» و یا «فکر می‌کنیم که پیاژه به دنبال چنین نتیجه‌ای بوده است که...» و یا «چنین استنباط می‌کنیم که...». مشکل دیگر در فهم کارهای پیاژه شرایط محیط کار و کیفیت تحقیقاتی اوست، که معمولاً با معیارها و شرایط سایر کشورها مطابقتی ندارد. علاوه بر این او نتایج تحقیقات همکارش اینهلدر Inhelder را، که بادقت و نظم خاص در مورد تمام دانش‌آموزان مدارس ژنو انجام داده بود، و بررسی‌هایی که خودش داشت باهم به حساب آورده است.

این دو تحقیق و مطالعه، که هرکدام به موقع خود قابل اهمیت و اعتبار است، نباید به طور قاطع باهم ترکیب شوند و نتیجه واحدی به دست دهند. تا چند سال اخیر، پیاژه سن عقلی را مورد توجه قرار نداده بود. اگرچه این مفهوم به‌طور کلی به وسیله بینه، بیست سال پیش از آنکه پیاژه تحقیقاتش را شروع کند، عنوان شده و به زبان فرانسوی، که زبان خود پیاژه است، چاپ و منتشر شده بود.

در سال ۱۹۲۰ سوزان ایساکز پیاژه را، به سبب اظهار این نظریه که گسترش فکر و وسعت ذهن تنها مربوط به سن زمانی است، مورد انتقاد قرار داد و حال آنکه خود معتقد بود که تحریک و انگیزه هم اثر بسیار زیاد و مسلمی در گسترش فکر دارد.

یکی دیگر از روانشناسان برجسته آن زمان که اولین گزارش‌های پیاژه را با دیدی بسیار انتقادی خواند ویگوتسکی Vygotsky نام داشت. او استاد دانشگاه مسکو بود، ولی با کمال تأسف، قبل از آنکه آثارش از روسی به زبان دیگری ترجمه شود، در جوانی مرد. وقتی که پیاژه کتاب ویگوتسکی را به نام فکر و زبان (در سال ۱۹۶۲ به انگلیسی ترجمه شد) خواند، اظهار تأسف بسیار کرد که نتوانسته است در آغاز انتشار این کتاب متن روسی آن را بخواند. این کتاب در سال ۱۹۲۲ به زبان روسی منتشر شده بود. نفوذ و تأثیر نظریات ویگوتسکی، درباره گسترش ذهنی کودکان، هم‌اکنون در کارهای تجربی شوروی دیده می‌شود، و این کار به میزان زیادی توسط شاگردان او دنبال می‌شود. یکی از آن‌ها لوریا است.

کارهایی در زمینه تحقیقات پیاژه، اما مستقل از او، انجام شده است. همچنین کارهای آماری در سایر کشورهای اروپایی، از جمله به وسیله بینه در فرانسه و مومان در آلمان انجام گرفته. در امریکا مدت زمانی طول کشید تا به

کارهای پیازه توجه شد، اگرچه قسمت اعظم تحقیقات آنها به طور کلی مستقل از اوست. باوجود همه انتقاد - هایی که از پیازه شده، و قبول این واقعیت که بسیاری در راه مشابه او قدم گذاشته‌اند، نویسندگان تاریخ تعلیم و تربیت از ژان پیازه به عنوان یکی از بزرگ‌ترین روانشناسان قرن بیستم یاد خواهند کرد.

آیا سهم پیازه در این زمینه‌ها چیست؟ سالهای زیاد او همواره یک مسئله را دنبال کرد: مسیری که فکر در آن گسترش می‌یابد. نظریه‌های او معمولاً مشکل به نظر می‌آید، و او اطلاعات خود را طوری حیرت‌آور فراهم کرده است که بدون آشنایی به نحوه «گسترش فکری» که او مطرح کرده است، فهم آن دشوار است. مفاهیمی که او درباره گسترش عقلی ارائه داده است هنوز هم به جریان طبیعی و قبول عام متخصصان آموزش و پرورش در نیامده است. باوجود این، شاید بتوانیم بگوییم که او، در طرح گسترش فکری و بررسی‌های خود در زمینه روانشناسی، توانسته است تصویر روشن و قابل توجهی از دوره شیرخوارگی تا دوره بلوغ به دست دهد. یعنی باید گفت که از اولین دوره‌های شروع تأثرات ذهنی و فکری که مورد علاقه دست‌اندرکاران این فن بوده تا نحوه تفکر در بزرگسالی را به وضوح تمام نمایانده است. او بیش از هرکس دیگر در زمینه توسعه دانستنی‌ها در انسان گزارش تهیه کرده است که سهم به‌سزایی در فهم و ادراک قرن بیستم دارد. دیگران می‌توانند دنباله کار او را بگیرند، و در حقیقت تا آنجا که توضیحات مبهم او اجازه داده است، همین کار را هم کرده‌اند.

ناتان ایساکز (۱۹۶۱)، که قسمت اعظم آثار پیازه را به فرانسه و انگلیسی خوانده است، معرفی مختصری درباره شناسایی آثار او نوشت، به نام، «رشد ادراک در کودک»، که کتابی بسیار خوب و در سطح عالی است. خواندن آن راحت است و به زبان ساده‌ای نوشته شده است و مفاهیم با مقیاس کار -های پیازه بسیار روشن و واضح بیان شده‌اند. به علت نامتعارف بودن صحنه‌هایی که پیازه توضیح می‌دهد. هیچ کس نمی‌تواند خود را دانشجوی جدی او به حساب آورد، زیرا نه در جریان تجارب و نه شاهد اثبات آن‌ها بوده است، و فهم قلم او هم آسان نیست.

کتاب جالب دیگر «راهنمای مطالعه آثار پیازه برای معلمان» است که بریرلی Breaeley و هیچفیلد Hitchfield در سال ۱۹۶۶ نوشته‌اند. چنین آثاری علاقه‌مندان را ترغیب خواهد کرد که بعداً کتب اصلی را مطالعه کنند. یکی دیگر از کارهای ارزنده فصل دهم کتاب لویز Lewis است به نام «زبان، فکر و شخصیت در دوران شیرخوارگی و کودکی». برلین Berlyne تحقیق جالبی انتشار داده است به نام «پیشرفتهای اخیر در آثار پیازه»، که بیان گسترش ذهنی است و شامل مراحل مختلف آن از زمان تولد تا دوران بلوغ است.

برلین اول از آغاز تولد تا دو سالگی را توضیح می‌دهد که به تدریج کودک به آن حد رشد می‌رسد که می‌تواند، بدون تکلم، نتیجه‌امال را، قبل از آنکه اتفاق بیفتند، نشان دهد و مسائلی را پیشبینی کند و همان قدر که بیشتر درباره اندازه و شکل، دور و نزدیک و خیلی چیزهای دیگر تجربه پیدا می‌کند، از مرحله خودمداری به جانب عینی بودن نزدیک می‌شود. بعد دو سالگی تا چهار سالگی را مورد رسیدگی قرار می‌دهد. در این سال‌ها کودک تصوراتی مبهم از اشیاء مشابه پیرامونش دارد. باوجود این هنوز قادر نیست که آن‌ها را تعمیم دهد و به‌طور قاطع مفاهیم معمولی را دریابد. در سن دو و سه سالگی، کودک بیشتر به تصوراتش جامه عمل می‌پوشد،

و اشیاء پیرامونش هرکدام مظهر چیز دیگری است و به این ترتیب مفاهیم ذهنی خود را با جلوه‌ای دیگر ابراز می‌دارد. در نقش‌هایی تجلی می‌کند و کم‌کم دنیای خارج را می‌شناسد و می‌پذیرد.

سپس سالهای چهار تا هفت سالگی مطرح می‌شود، که زمان درک مستقیم از دنیای خارج است، و ادراک واقعی از این زمان گاهی نشانه‌هایی از وسعت تفکر بر او پرتوافکن می‌شود. سالهای هفت تا یازده سالگی پایه اساسی ادراک واقعی شکل می‌گیرد. در این دوران کودک می‌تواند از هر چیز جداگانه تصویری داشته باشد. می‌تواند طبقه‌بندی و تقسیم کند و با دیگران و دنیای خارج از خودش ارتباط خود را احساس می‌کند، و بالاخره دوره یازده تا پانزده سالگی فرامی‌رسد. از یازده سالگی به بعد، کودک می‌تواند از فکر خود برای رفع مشکلات استفاده کند، و در پانزده سالگی این قدرت بیشتر و کامل‌تر می‌شود و در اکثریت کودکان به کمال می‌رسد. در پانزده سالگی، که مرحله نهایی است، کودک در فکر خود راه‌های تازه‌ای را جستجو می‌کند و گذشته و آینده کاملاً برایش مفهوم دارد. سیر تکاملی کودک از مشاهده تا مرحله تفکر درباره مفاهیم انتزاعی اندازه، وزن، حرکت و غیره در حدود پانزده سال طول می‌کشد. در این شرایط سنی او می‌تواند مجدداً از شیء و ماده تفکر کند. اگر کارهای پیازده را به دقت مطالعه کنیم و ذوق او را بشناسیم، جزئیات مراحل رشد کودک را که توضیح داده است به راحتی می‌توانیم دریابیم. آنچه مورد علاقه پیازده است الگویی ذهنی است که هر کودک برای خود می‌سازد. بادقت و توجه در این الگوست که کودک رفتار و ذهنیات خود را تنظیم می‌کند.

پیازده گسترش این الگو را از کودک شیرخواره، که تأثیرات خارجی را به احساساتش دریافت می‌کند، تا بزرگسالی، که راه‌های مناسب برای رفع مشکلاتش را در ذهنش پیدا می‌کند، به خوبی نشان داده است. او درباره اینکه چه زمانی جنبه‌های مختلف این الگو به حد کمال می‌رسند توجهی ندارد، بلکه بیشتر علاقه‌مند است که دریابد که چگونه یک مرحله به مرحله دیگر می‌رسد، چه اتفاقی در ذهن و روحیه کودک می‌افتد که در شرایط تازه‌ای از تفکر قرار می‌گیرد. او، با توجهی که به روش‌های آماری داشت، هزاران کودک را مورد آزمایش قرار داد.

مشکل دیگر، در فهم آثار پیازده، لغات خاصی است که انتخاب می‌کند. او قبل از آنکه سایر کشورها با کارهایش آشنا شوند کار کرد و با انتشار تحقیقات او لغاتی تازه و واحد در فرهنگ روانشناسی وارد شد البته این لغات همچون نظریاتی که درباره گسترش عقلانی ارائه داده، تازگی دارند. به کار گرفتن لغات نامأنوس را، در جایی که طرح مسائل جدید درباره گسترش فکری کودکان از هر لحاظ جالب توجه و تازه است، نمی‌توان عیب کار او دانست. پیازده کودک را واسطه آموزش خود می‌داند، و این اصلی است که ما بارها شاهد آن بوده‌ایم و در همه کودکان کاملاً مشهودست. بادقت در کارها و رفتار کودک می‌بینیم که خودش از راه تجربه و به کار گرفتن حواس چیزهایی فرا می‌گیرد و همیشه در این تلاش است. به طور کامل، اما جزء جزء، در آثار او آمده است که چگونه کودک در این جهت سعی دارد و خودش چیز می‌آموزد.

در کتاب «بازی، رؤیا و تقلید در کودکی» که در سال ۱۹۵۱ منتشر شده است، او دو نوع پیشرفت فعال یعنی تقلید و بازی را، که کودک از طریق آنها به راه یادگیری می‌افتد توضیح می‌دهد. تقلید یعنی اینکه کودک کار

شخص دیگر را عینا انجام دهد و البته چه بسا اتفاق می‌افتد که عین عمل را نمی‌تواند تقلید کند. برای این کار کودک خود را با دیگری تطبیق می‌دهد. پیاژه پیشرفت و یادگیری کودک را از راه تقلید «تطبیق» می‌نامد. بازی کردن فعالیت دیگری است که با تقلید از کارهای دیگران تفاوت دارد و کودک را آزاد می‌گذارد که در کار خود ابتکار داشته باشد، و بنا به ذوق خود و وسایلی را که در اختیار دارد و یا نحوه بازی خود را مطابق میل خود انتخاب کند.

برای او بازی‌های مفاهیمی دارند، و در این کوشش است که بازی را برای خود جالب‌تر و بهتر کند و بیشتر لذت ببرد و در نوع بازی خود به دلخواه تغییر بدهد. کودک در بازی چیزهای تازه کشف می‌کند، دنیای تازه‌ای را می‌شناسد، و برای هر تصویری که در ذهن دارد چیزی واقعی برمی‌گزیند که شاید هیچ‌گونه ارتباط و حتی نزدیکی و مشابهتی باهم نداشته باشند. پیشرفت کودک از راه بازی را پیاژه «تشبیه» می‌نامد. البته تعیین حدودی معین و مشخص میان تطبیق و تشبیه وجود ندارد. بازی زیاد تقلید است و تقلید زیاد بازی، ولی در هر حال بازی و تقلید دو مسیر اساسی برای یادگیری هستند و به یک میزان هم قابل اهمیت. پس باید در آموزش کودک یک نوع تعادل میان تقلید (تطبیق) و بازی (تشبیه) وجود داشته باشد.

در آغاز تولد، وقتی که کودک تأثرات خارجی را با حواسش می‌پذیرد و هیچ‌گونه تصویری ندارد، پیاژه او را «خودمدار» می‌نامد. کم‌کم که کودک به دنیای خارج متوجه می‌شود و به خارج از وجود خود می‌پردازد و مفاهیمی را درک می‌کند، او را «عینی» می‌نامد. یعنی به تدریج از مرحله خودمداری بیرون آمده است. همچنان که کودک از لحاظ بازشناختن زمان، مکان و حجم و غیره عینی‌تر می‌شود، تفکر مجرد را نیز بهتر می‌شناسد. به این مرحله که رسید، تعادل تغییر پیدا می‌کند، یعنی تعادل خودمداری که بستگی به آموختن از طریق حواس دارد، به تعادل عینی، که دیگر کاملاً مستقل از تأثیرپذیری حواس است، تغییر شکل می‌دهد و کودک می‌تواند از راه تصورات عمل کند.

بدین‌گونه دو طریقی که کودک می‌تواند واسطه خودش در آموختن باشد، یعنی بازی و تقلید، از اتکاء خودمدار به حواس، به کار برد عینی مفاهیم می‌رسد، که به آسانی می‌توان آن را تغییر شکل داد تا صورت تازه‌ای پیدا کند. پیاژه این عمل تغییرپذیر را، که به وسیله آن مفاهیم یا عقاید کلی در فکر هر زمانی می‌تواند به طرق مختلف ترتیب یابد، «برگشت‌پذیری» می‌نامد. مرحله توانایی حفظ کردن و شکل بخشیدن به مفاهیم معتبر را پیاژه «حفظ» و فراگرد واقعی بر ساختن مجموعه‌های مفاهیم را «عملیات به هم پیوسته» می‌نامد. ذیلاً تقسیم‌بندی پیاژه را مختصراً می‌آوریم:

هجده ماه آغاز تولد-کودک دنیا را با دهانش کشف می‌کند. چیزهای اطرافش را به جلو هل می‌دهد، یا به طرف خودش می‌کشد. وقتی که در حال جستجو و شناخت است، چشم و دستش را به کار می‌گیرد و یا اشیایی را به طرف دهانش می‌برد، تا زمانی که مایه‌های اصلی تجربه در ذهن او شکل می‌گیرد. در آغاز این مرحله احساسات او حتی از مقدماتی‌ترین و ساده‌ترین چیزها تأثیر دایمی نمی‌پذیرد. چیزی که تجربه می‌کند فقط تا زمانی که

تجربه می‌کند برای او مفهوم دارد. به تدریج شروع به شناختن مادرش می‌کند و چیزهای ثابت و مشخصی که بیشتر در اطرافش دیده است و وقایع جدی چون حمام کردن را به خاطر می‌سپارد.

سپس بعضی وقایع را می‌تواند پیشبینی کند انتظار آن‌ها را می‌کشد که خود دلیل مداومت و ثبات آن‌ها در ذهن اوست. در پایان این مرحله تنوع حرکات ارادی در او مشاهده می‌شود، که اولین آثار تلاش‌های او در بازشناسی دنیای واقعی است. پیاژه این تغییر را از هیچ و بلکه احساس مطلق به طرف اولین آگاهی‌ها از دنیای خارج از انتقال از خودمداری کامل به طرف عینیت می‌نامد. این انتقال کودک را قادر می‌سازد که در اطلاعاتش معیارهایی داشته باشد که بعدها راهنمای او در شناخت و فهم زمان و مکان و سایر مجردات خواهد بود.

هجده ماهگی تا چهارسالگی - کودک کم‌کم دنیای خودش را وسعت می‌بخشد و خود را غنی‌تر می‌سازد. او تجاربش را تکرار می‌کند و باز هم مدادش را به در و دیوار و به همه‌جا می‌کشد. در یکجا آرام نمی‌گیرد و باز کارهایش را تکرار می‌کند و می‌تواند حدس بزند که نتایج اعمالش چه خواهد بود. در طول این زمان زبان و تکلم هم بر توانایی‌های او افزوده شده است. اگر اشتباهاتی در گفتارش باشد، خودش به تدریج آن‌ها را اصلاح می‌کند. سؤال می‌کند، گوش می‌دهد، صحبت می‌کند، پیشنهاد می‌کند و برای خودش تصوراتی دارد. تکلم دنیای تازه و شگفت‌انگیزی به روی او می‌گشاید که هرگز تصورش را هم نمی‌کرد. ولی باز هم تصورات و افکار او، از همان چیزهایی که پیرامونش قرار دارد، فراتر نمی‌رود و هنوز هم ذهنش پر از ابهام است.

چهار تا هفت سالگی - کودک دیگر تجارب بیشتری در زمینه‌های گوناگون کسب کرده است و مفاهیم زیادی در ذهن او جاگرفته‌اند. بر اثر دریافت حسی و تکرار، این مفاهیم اکنون ثابت و از طرف دیگر برای او مسلم هستند. اولین نشانه‌های مبهم پذیرش ذهنی از مکان، زمان، حرکت، سرعت، تعداد، اندازه و ارتباط‌های منطقی مقدماتی، مثل تمام یا قسمتی از چیزی، یا تقسیم کردن بعضی چیزهای دیگر در ذهن او آشکار می‌شود. در اواخر این مرحله نشانه‌هایی از ادراک در او ظاهر می‌شود. بعضی از تجارب و خاطرات گذشته را می‌تواند به یاد آورد و در رفتار او نیز تأثیر می‌گذارد، و نسبت به خیلی چیزها یک سابقه ذهنی دارد.

هفت تا یازده سالگی - طی این مرحله، کودک به تدریج به جانب استدلال و تعقل می‌رود. به مفاهیم تازه‌ای پی‌می‌برد. می‌تواند تا حدودی مفاهیم را تعمیم دهد. می‌تواند مفاهیم متعدد را طبقه‌بندی کند و به مجموع آنها با اعتماد و امیدواری بیندیشد. دو نوع فعالیت او برای شناسایی دنیای خارج و کسب تجارب اکنون در جهت فعالیت‌های عقلانی است، و بالنتیجه تعادل مهم و اساسی شروع به تغییر می‌کند، یعنی از تسلط حواس به حاکمیت عقلانی می‌رسد.

مفاهیم سرعت، انبوهی، طول، مکان و غیره در شرایط و مقتضیات دیگر نیز به کار گرفته می‌شوند، و کاربرد جدید آنها غیر از آن است که در گذشته در ذهن او بوده است. به تدریج می‌تواند مفاهیم را ترکیب کند و نمای مشخصی از تفکر در او مشهود می‌شود. تفکر منطقی تقریباً امکانپذیر می‌شود، خواه از طریق ریاضیات باشد خواه از طریق منطق.

یازده تا پانزده سالگی-همان‌طور که کودک به کار کردن به تفکر عملی خومی‌گیرد، قدرت او در اندیشه انتزاعی نیز رو به فزونی می‌رود. آنچه در مراحل گذشته در ذهن او مفاهیمی چون سرعت، زمان و مکان و سایر چیزها داشت اکنون به مجرداتی چون هندسه، عوامل مکانیکی و جنبه‌های صوری علوم تغییر پیدا می‌کند. باتوجه به ابهام سنین مختلف که برای مراحل متعدد رشد بیان شد، دیده‌ایم که بعضی از کودکان، حتی تا سن هفده سالگی هم به مرحله رشد ذهنی که انتظار می‌رود نمی‌رسند، و عده کمی از آنها هم هرگز نمی‌رسند. این امر حاکی از آن است که کودکان، پیش از آنکه به دبیرستان بروند، در کارهای عملی باید تجربه بیشتری داشته باشند باتوجه به اینکه شکاف میان تعقل انتزاعی و عملی به آن صراحت که در اینجا آمده نیست، درسی که در قرن بیستم می‌آموزیم این است که کودک را وادار می‌کنیم تا خیلی زود به تفکر انتزاعی برسد، که در حقیقت این یک نوع کارشکنی در راه رسیدن به مرحله نهایی است. اگر بخواهیم به تعقل و تفکر اصولی و درست برسیم، باید هر مرحله به کمال خود برسد و مدت و پرورش درست داشته باشد.

بحث درباره کارهای پیازه و اظهار نظرهایی که پیل، Peel، گولدمن Goldman، فیشر Fisher، لوول Lovell، اوگیلوی Ogilvie، میشل Mitchell، اورت Everett، اس، جکسون S.Jackson و دیگران در مورد تحقیقات او کرده‌اند، و رد یا قبول عقاید او در زمینه گسترش فکری کودکان، محتاج فرصتی بیشتر است که در مقاله‌ای جداگانه به آن خواهیم پرداخت.

منبع: مجله آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)، دی ۱۳۵۲، شماره ۷۲

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد